รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี

A BUDDHIST-BASED PARTICIPATORY HEALTH AND WELL-BEING PROMOTIONAL MODEL FOR BUENG YITHO MUNICIPALITY PATHUM THANI PROVINCE

พระมหาเสวย ปิยธมฺโม (ปุยทอง)[1,*] พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป[2] และ โยตะ ชัยวรมันกุล[2]
Phra Maha Sawoei Piyathammo (Pui Thong)[1,*], Phrajaroenphong Dammatepo[2] and Yota Chaiworamankul[2]

(**Received:** 24 May, 2026; **Revised:** 27 Jun., 2026; **Accepted:** 1 Jul., 2026)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัญหาในการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี 2) สังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี และ 3) เสนอรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของชุมชนในเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การเก็บข้อมูล 2 ขั้นตอน คือ การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 15 รูป/คน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 19 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ตามหลักอุปนัยวิธี

ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพปัญหาในการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ มี 5 ด้าน ได้แก่ ด้านสังคม (ยาเสพติด การลักขโมย อาชญากรรม) ด้านสิ่งแวดล้อม (ขยะและมลพิษส่งกลิ่นเหม็น) ด้านเศรษฐกิจ (ขาดการออม ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย) ด้านการปกครอง (ผู้มีอิทธิพลครอบงำผู้นำท้องถิ่น) และด้านวัฒนธรรม (การเลียนแบบวัฒนธรรมต่างชาติ) 2) รูปแบบการพัฒนาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาดำเนินการผ่านการอบรมและการจัดกิจกรรมตามหลักภาวนา 4 คือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา และ 3) รูปแบบที่นำเสนอประกอบด้วยหลักพุทธธรรม 5 ชุดที่สอดคล้องกับปัญหา 5 ด้าน คือ พรหมวิหาร 4 (ด้านสังคม) หิริ-โอตตัปปะ (ด้านสิ่งแวดล้อม) ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (ด้านเศรษฐกิจ) ทศพิธราชธรรม (ด้านการปกครอง) และกตัญญูกตเวทิตา (ด้านวัฒนธรรม) สังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ คือ “SAWOEI-PLUS Model” อันเป็นการบูรณาการหลักภาวนา 4 เข้ากับมิติการมีส่วนร่วมและกลไก “บวร” เพื่อเสริมเติมเต็มมิติจิตตภาวนาและปัญญาภาวนาให้แก่ STRONG Model ของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ

คำสำคัญ: สุขภาวะ, การเสริมสร้างสุขภาวะ, การมีส่วนร่วมเชิงพุทธ, ภาวนา 4

---

[1] สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย
[1] Buddhist Studies, Buddhapanya Sri Dvaravati Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Pathom Province, Thailand
[2] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย
[2] Assistant Professor Dr., Buddhist Studies, Buddhapanya Sri Dvaravati Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Pathom Province, Thailand
* Corresponding author. E-mail: sawoeimaha@gmail.com

Abstract

This research aimed to 1) study the challenges associated with community-based participatory health and well-being promotion in Bueng Yitho Municipality, Pathum Thani Province; 2) synthesize a Buddhist-based participatory health and well-being promotion model for Bueng Yitho Municipality, Pathum Thani Province; and 3) propose a Buddhist-based participatory health and well-being promotion model for its communities in Bueng Yitho Municipality, Pathum Thani Province. This study employed qualitative research methods, with data collected in two stages: in-depth interviews with 15 key informants, including Buddhist monastics and laypersons, and a focus group discussion involving 19 participants. The data were analyzed using descriptive analysis guided by inductive reasoning.

The findings revealed that 1) the problems associated with participatory health and well-being promotion in Bueng Yitho Municipality comprised five dimensions: social dimension (drug abuse, theft, and crime), environmental dimension (waste and malodorous pollution), economic dimension (lack of savings and extravagant spending), governance dimension (influential figures dominating local leaders), and cultural dimension (imitation of foreign cultures); 2) the development model based on Buddhist principles was implemented through training and activities in accordance with the Fourfold Development (Four Bhavana), comprising physical development (Kaya-bhavana), moral development (Sila-bhavana), mental development (Citta-bhavana), and wisdom development (Paññā-bhavana); and 3) the proposed model comprised five sets of Buddhist principles corresponding to the five dimensions of identified problems: the Four Brahma-vihara (social dimension), Hiri-Ottappa (environmental dimension), Ditthadhammikattha-prayojana (economic dimension), the Ten Royal Virtues (governance dimension), and Kataññu-Katavedi (cultural dimension). These findings were synthesized into a new body of knowledge known as the "SAWOEI-PLUS Model," which integrates the Fourfold Development (Four Bhavana) with participatory dimensions and the "Home-Temple-School" (Bovorn) mechanism in order to strengthen and reinforce the dimensions of mental development (Citta-bhavana) and wisdom development (Paññā-bhavana)within the STRONG Model of Bueng Yitho Municipality.

Keywords: Well-being, Health Promotion, Buddhist-Based Participation, Bhavana 4

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของสังคมไทย ทั้งในด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิต และการพัฒนาสุขภาวะของประชาชน หลักธรรมคำสอนถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อเป็นหลักประกันความสงบสุขของสังคม และป้องกันการเบียดเบียนกัน ความเป็นพุทธจึงสัมพันธ์แนบแน่นกับความเป็นไทย ทั้งในมิติอัตลักษณ์ทางสังคมและจิตวิญญาณ ที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตได้อย่างมีสติ ในขณะเดียวกันหลักธรรมทางพระพุทธศาสนายังสามารถนำมาเป็นแนวทางพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์ทั้งทางกาย จิตใจ และปัญญา อันนำไปสู่สุขภาวะของสังคมส่วนรวมได้อีกด้วย

การเสริมสร้างสุขภาวะ เป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการปฏิรูประบบสุขภาพ โดยจำแนกสุขภาวะออกเป็น 4 มิติ คือ ทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางปัญญาหรือจิตวิญญาณ (ประเวศ วะสี, 2541) ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานของการสร้างเสริมสุขภาพแนวใหม่ของไทย (สุรเกียรติ อาชานุภาพ, 2550) และสัมพันธ์ใกล้ชิดกับหลักภาวนา 4 ในพระพุทธศาสนา ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2549) ซึ่งสอดรับกับแนวคิดที่ว่า การเสริมสร้างสุขภาวะจะสัมฤทธิ์ผลได้ ต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม และความเข้มแข็งของชุมชน (อำนวย บุญรัตนไมตรี และคณะ, 2564) อย่างไรก็ตาม การพัฒนาสุขภาวะที่ผ่านมาถือได้ว่ายังไม่ประสบผลสำเร็จอย่างแท้จริง เนื่องจากบางมิติยังไม่ได้รับการพัฒนาที่สมบูรณ์และครอบคลุม และกลายเป็นปัญหาแฝง การพัฒนาชุมชนจึงต้องพัฒนาทั้งคนและวัตถุไปพร้อมกันอย่างมีส่วนร่วม

เทศบาลเมืองบึงยี่โถเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีลักษณะชุมชนเมือง ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นอย่างใกล้ชิด มีพันธกิจส่งเสริมการพัฒนาชุมชนทั้งด้านสุขภาพอนามัย การสาธารณสุข และการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยเทศบาลได้พัฒนากรอบแนวคิด STRONG Model ในการดูแลผู้สูงอายุจนได้รับรางวัล Grand Prize สาขา Community-based Initiatives ในงาน Healthy Aging Prize for Asian Innovation 2021 อันเป็นหลักฐานการยืนยันสถานะต้นแบบการพัฒนาสุขภาวะผู้สูงอายุระดับนานาชาติ (เทศบาลเมืองบึงยี่โถ, 2566) อย่างไรก็ตาม STRONG Model ได้เน้นการดูแลและพัฒนาในแง่ของมิติทางกาย และมิติทางสังคมเป็นหลัก ยังขาดการครอบคลุมในแง่ของมิติทางจิตใจ (จิตตภาวนา) และทางปัญญา (ปัญญาภาวนา) ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สมบูรณ์ จึงกล่าวได้ว่า STRONG Model คือแนวปฏิบัติหลักขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในการส่งเสริมสุขภาวะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถที่ผ่านมา ซึ่งแม้จะประสบความสำเร็จในการดูแลผู้สูงอายุในมิติทางกายและทางสังคม แต่ยังคงเป็นช่องว่างเชิงมิติด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) และด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) ที่งานวิจัยนี้มุ่งเสริมเติมเต็มด้วยหลักภาวนา 4 อย่างเป็นระบบ

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ร่วมในการพัฒนาเสริมสร้างสุขภาวะของชุมชนเทศบาลเมืองบึงยี่โถ ให้การพัฒนาสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมนั้นมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยมุ่งพัฒนาครบทั้ง 4 ด้าน คือ พัฒนากาย พัฒนาศีล พัฒนาจิต และพัฒนาปัญญา ครอบคลุมมิติสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม การปกครอง และวัฒนธรรม ดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2549)

อธิบายสุขภาวะองค์รวมแนวพุทธว่า เป็นความสมดุลแห่งชีวิตตามหลักภาวนา 4 อันได้แก่ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (กายภาวนา) การมีพฤติกรรมดีงามทางสังคม (ศีลภาวนา) การพัฒนาจิตใจให้งอกงามด้วยคุณธรรม (จิตตภาวนา) และการพัฒนาปัญญาให้รู้เท่าทันสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง (ปัญญาภาวนา) โดยการพัฒนาดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยทั้งความร่วมมือจากภายในชุมชน และการสนับสนุนจากภายนอก สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาชุมชนเชิงพุทธที่มุ่งสร้างกระบวนการเรียนรู้ การแก้ปัญหา และการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน สามารถนำไปสู่การสร้างสุขภาวะชุมชนแบบมีส่วนร่วมและเสริมสร้างความมั่นคงของการพัฒนาสังคมได้ต่อไป ผลการวิจัยสามารถเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายและแนวทางการเสริมสร้างสุขภาวะชุมชนเชิงพุทธขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนเป็นต้นแบบที่สามารถนำไปประยุกต์และขยายผลในพื้นที่อื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกันได้อย่างมีประสิทธิภาพและครอบคลุมได้อย่างมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาในการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี
2. เพื่อสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี
3. เพื่อเสนอรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของชุมชนในเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี

นิยามคำศัพท์เฉพาะ

สุขภาวะ หมายถึง ภาวะความสมบูรณ์ใน 4 มิติที่เชื่อมโยงกัน คือ 1) กาย ร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรค 2) จิต จิตใจร่าเริง แจ่มใส จัดการความเครียดได้ 3) สังคม อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดี มีสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูล และ 4) ปัญญา จิตวิญญาณ การรู้เท่าทัน และเข้าใจความหมายของชีวิต

สุขภาพเชิงพุทธ หมายถึง สภาวะที่มนุษย์มีความสมบูรณ์พร้อม หรือการมีชีวิตที่สมดุลตามหลักธรรม โดยมีจุดเน้นที่เข้มข้นตามหลักพุทธศาสนา โดยใช้วิธีวัดสุขภาพผ่าน “ภาวนา” หรือการพัฒนา 4 ด้านอย่างสมดุล ได้แก่ กายภาวนา การสัมพันธ์กับสิ่งทาง ศีลภาวนาการจัดระเบียบพฤติกรรม ไม่เบียดเบียนสังคม จิตตภาวนา การฝึกจิตให้เข้มแข็ง มั่นคง มีสมาธิ และเมตตา ปัญญาภาวนา การรู้แจ้งในอริยสัจ เห็นโลกตามความเป็นจริง หรือไตรลักษณ์

การมีส่วนร่วมเชิงพุทธ หมายถึง การมีส่วนร่วมโดยความสมัครใจ ในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือปฏิบัติ ร่วมประเมินผล และร่วมรับประโยชน์ เช่น ประชาชนในชุมชนเทศบาลเมืองบึงยี่โถ เข้าไปมีส่วนในการรับรู้สภาพปัญหาร่วมกันในชุมชนและมีส่วนในการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนตามหลักพุทธศาสนา

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี” ได้รับการออกแบบขึ้นภายใต้ฐานคิดหลักของทฤษฎีการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยบูรณาการองค์ความรู้สามกลุ่มเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ คือ ฐานทฤษฎีตั้งต้น กระบวนการขับเคลื่อนเชิงปฏิบัติการ และชุดหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับสภาพปัญหา อันนำไปสู่ผลลัพธ์สุดท้ายคือรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะที่พึงประสงค์ โดยทฤษฎีการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมที่ใช้เป็นฐานคิดหลักนั้นตั้งอยู่บนหลักการเปิดให้ประชาชนเป็นแกนกลางของกระบวนการพัฒนาตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือปฏิบัติ ร่วมประเมินผล จนถึงร่วมรับประโยชน์ (อำนวย บุญรัตนไมตรี และคณะ, 2564; Arnstein, 2019) ซึ่งเป็นกรอบทฤษฎีที่เชื่อมโยงโดยตรงกับมิติการมีส่วนร่วมเชิงพุทธอันเป็นแก่นของงานวิจัยนี้

1. ฐานทฤษฎีตั้งต้น ประกอบด้วยแนวคิดสองชุด คือ ทฤษฎีการพัฒนา 4 ด้านตามหลักภาวนา 4 ได้แก่ พัฒนากาย พัฒนาศีล พัฒนาจิต และพัฒนาปัญญา ซึ่งเป็นหลักการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวมตามแนวพระพุทธศาสนา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2549) และทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ของมาสโลว์ 5 ขั้น (Maslow, 1943) ได้แก่ 1) ความต้องการทางด้านสรีรวิทยา 2) ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต 3) ความต้องการทางด้านสังคม 4) ความต้องการเกียรติยศชื่อเสียง และ 5) ความต้องการความสำเร็จแห่งตน การวางทฤษฎีทั้งสองชุดคู่ขนานกันนี้สะท้อนเจตนารมณ์ของผู้วิจัยที่มุ่งทำความเข้าใจสภาพปัญหาของชุมชนทั้งในมิติของความต้องการพื้นฐานตามแนวคิดตะวันตก และในมิติของการพัฒนาศักยภาพภายในตามแนวพุทธธรรมไปพร้อมกัน

2. กระบวนการขับเคลื่อนเชิงปฏิบัติการ เชื่อมโยงสู่กิจกรรมการสร้างการมีส่วนร่วมเชิงพุทธผ่านกลไกเครือข่าย ดำเนินการเป็นวงจรสี่ขั้นที่ต่อเนื่อง คือ การเตรียมการประสานงานกับกลุ่มเป้าหมาย การกำหนดรูปแบบการจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ การขับเคลื่อนกิจกรรม และการถอดบทเรียน อันเป็นกลไกที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับประโยชน์ จนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม โดยเฉพาะในแง่ของการร่วมพัฒนาชุมชนของตนเอง

3. ชุดหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับสภาพปัญหา เป็นแก่นที่แสดงนวัตกรรมเชิงความคิดของงานวิจัย ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างสภาพปัญหา 5 ด้านของชุมชนกับหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาแต่ละด้านอย่างจำเพาะเจาะจง ได้แก่ **หลักพรหมวิหาร 4** สำหรับการพัฒนาด้านสังคม **หลักหิริ-โอตตัปปะ** สำหรับการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ สำหรับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ **หลักทศพิธราชธรรม** สำหรับการพัฒนาด้านการปกครอง และ **หลักกตัญญูกตเวทิตา** สำหรับการพัฒนาด้านวัฒนธรรม อันเป็นการก้าวข้ามข้อจำกัดของงานวิจัยเชิงพุทธในอดีตที่มักศึกษาหลักธรรมเพียงชุดเดียว ไปสู่การบูรณาการหลายชุดอย่างเป็นระบบ และประการสุดท้าย องค์ประกอบทั้งสามหลอมรวมเป็นเอกภาพจนนำไปสู่ผลลัพธ์ปลายทาง คือ รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี

4. ผลลัพธ์ของกรอบแนวคิด จากองค์ประกอบทั้งสามประการข้างต้นได้หลอมรวมและส่งผลสัมพันธ์กันอย่างเป็นเอกภาพ จนนำไปสู่ผลลัพธ์ปลายทางของการวิจัย คือ “รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธ” ของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี ด้วยกรอบแนวคิดในการวิจัยที่มีลักษณะเป็นเชิงเหตุผลที่เป็นการนำทฤษฎีภาวนา 4 และทฤษฎีความต้องการของมาสโลว์มาเป็นเครื่องมือวิเคราะห์สภาพปัญหา ผ่านกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมเชิงพุทธด้วยกลไกเครือข่าย แล้วประยุกต์หลักพุทธธรรม 5 ชุดให้สอดคล้องกับปัญหา 5 ด้าน อันส่งผลให้เกิดการสังเคราะห์ขึ้นเป็นรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธในที่สุด ทั้งนี้ ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้งหมดได้ส่งเสริมกันเป็นการพัฒนาสุขภาวะชุมชนอย่างยั่งยืน โดยจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเป็นระบบ โดยมีกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังต่อไปนี้

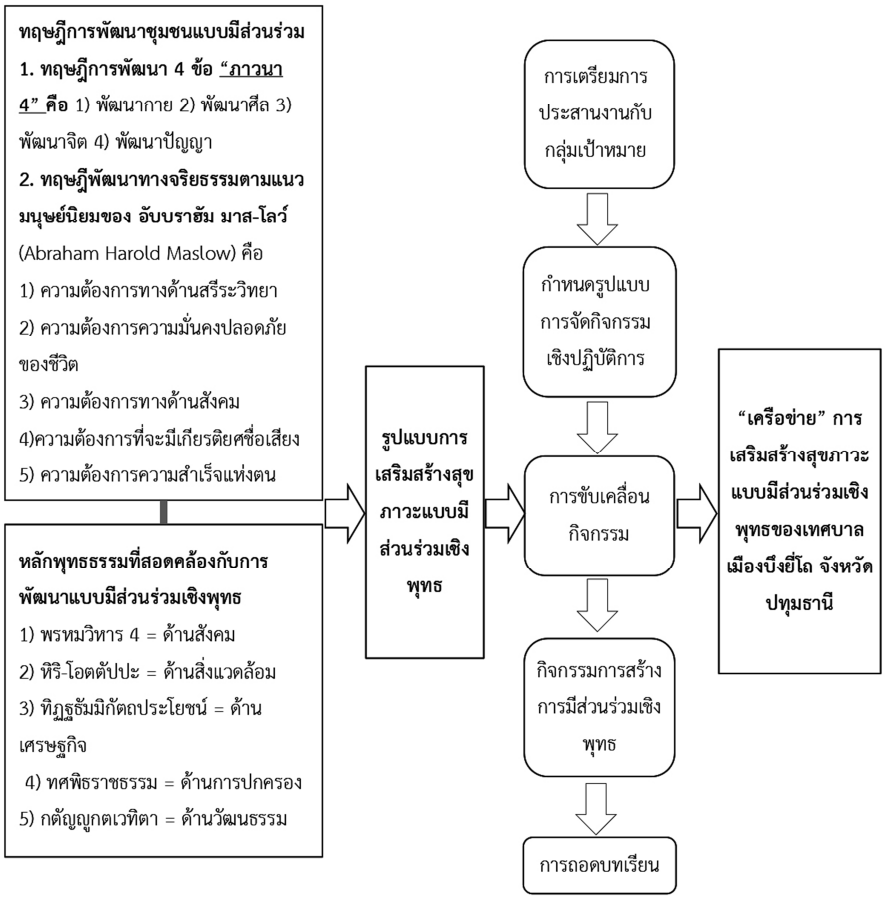

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) กับผู้นำชุมชนในเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี ซึ่งเป็นพื้นที่ในการวิจัย กล่าวคือ ในบริบทของงานวิจัยนี้ ครอบคลุมพื้นที่การวิจัย 1) เทศบาลเมืองบึงยี่โถ หมายถึง ส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งเป็นพื้นที่ของการศึกษา

และรวมถึง 2) ชุมชนในเทศบาลเมืองบึงยี่โถ หมายถึง กลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อันเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญของการเสริมสร้างสุขภาวะ โดยทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนนั้นมีความสัมพันธ์กันทั้งในเชิงพื้นที่และเชิงเป้าหมายที่สอดคล้องกับเป้าหมายของการวิจัย ช่วงเวลาในการทำวิจัยนับเป็นระยะเวลา 9 เดือนหลังการได้รับการอนุมัติหัวข้อและโครงร่างการวิจัย โดยวิธีการดำเนินการวิจัย มีรายละเอียดดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 15 รูป/คน คัดเลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วย พระสงฆ์ผู้นำทางศาสนา 4 รูป ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่เทศบาล 2 ท่าน ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่สาธารณสุข 3 ท่าน ผู้บริหารและคณาจารย์สถานศึกษา 5 ท่าน และตัวแทนผู้นำชุมชน 1 ท่าน และกลุ่มที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลในการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 19 คน ได้แก่ นายกเทศมนตรี ประธานสภาเทศบาล และสมาชิกเทศบาลที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานทุกภาคส่วน ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง ผู้วิจัยยึดคุณสมบัติของการเป็นผู้มีบทบาทโดยตรงต่อกลไก “บวร” (บ้าน-วัด-โรงเรียน/หน่วยราชการ) ในการเสริมสร้างสุขภาวะของชุมชน กล่าวคือ พระสงฆ์ผู้นำทางศาสนา 4 รูป เป็นผู้แทนของ “วัด” ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจและศรัทธาของประชาชนและเป็นแหล่งของจิตตภาวนาและปัญญาภาวนา ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่เทศบาล 2 ท่าน เป็นผู้แทนของ “หน่วยราชการ” ในฐานะหน่วยงานที่ขับเคลื่อนและประสานความร่วมมือในการพัฒนาสุขภาวะของชุมชน ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่สาธารณสุข 3 ท่าน เป็นผู้รับผิดชอบงานส่งเสริมสุขภาพโดยตรง ผู้บริหารและคณาจารย์สถานศึกษา 5 ท่าน เป็นผู้แทนของ “โรงเรียน” ซึ่งเป็นแหล่งของกายภาวนาและปัญญาภาวนา และตัวแทนผู้นำชุมชน 1 ท่าน เป็นผู้แทนของ “บ้าน” หรือภาคประชาชน อันทำให้ข้อมูลที่ได้ครอบคลุมภาคีหลักทุกภาคส่วนของการพัฒนาสุขภาวะชุมชนเชิงพุทธอย่างรอบด้าน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกและแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม ซึ่งพัฒนาจากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นฐาน แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบ่งโครงสร้างออกเป็น 2 ตอน คือ ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ และตอนที่ 2 ประเด็นคำถามในการวิจัย ซึ่งจัดกลุ่มข้อคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง 3 ข้อ ได้แก่ ชุดที่ 1 คำถามเกี่ยวกับสภาพปัญหาในการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมทั้ง 5 ด้าน (ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการปกครอง และด้านวัฒนธรรม) ชุดที่ 2 คำถามเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาตามหลักภาวนา 4 (การพัฒนากาย ศีล จิต และปัญญา) และชุดที่ 3 คำถามเกี่ยวกับการเสนอรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธ ทั้งนี้ ทุกตอนใช้แนวคำถามแบบปลายเปิดเชิงลึกที่มุ่งให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสะท้อนสภาพปัญหา สาเหตุ และแนวทางการพัฒนาตามบริบทของชุมชน ผ่านการตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาและผ่านการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ คือ การตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity Index: CVI) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 5 ท่าน ได้ค่าความสอดคล้องเท่ากับ 1.00 ในทุกข้อคำถาม และการวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อเป็นฐานในการสังเคราะห์

ข้อมูลนำไปสู่กรอบแนวทางของรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานีได้ต่อไป

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ การรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทั้งชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเอกสารชั้นทุติยภูมิ และการเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยใช้การจดบันทึกและบันทึกเสียง แล้วนำมาวิเคราะห์จับประเด็น เพื่อพัฒนาหัวข้อสำหรับการสนทนากลุ่มเฉพาะ ซึ่งจัดขึ้นวันที่ 18 เดือน ธันวาคม 2568 ณ ห้องประชุมเทศบาลเมืองบึงยี่โถ ปทุมธานี ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิจากเทศบาลเมืองบึงยี่โถ ได้แก่ ประธานสภาเทศบาลเมืองบึงยี่โถ รองประธานสภาเทศบาลเมืองบึงยี่โถ เลขานุการสภาเทศบาลเมืองบึงยี่โถ สมาชิกสภาเทศบาลเมืองบึงยี่โถจำนวน 13 ท่าน นายกเทศมนตรีเมืองบึงยี่โถ ที่ปรึกษานายกเทศมนตรีเมืองบึงยี่โถ และเลขานุการนายกเทศมนตรีเมืองบึงยี่โถ รวมทั้งสิ้นจำนวน 19 ท่าน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์จากข้อมูลปฐมภูมิจากพระไตรปิฎกและข้อมูลทุติยภูมิจากแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม นำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ แล้วนำเสนอผลในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ตามหลักอุปนัยวิธี

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาสภาพปัญหาในการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมของชุมชนเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี จากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ จากการศึกษาเอกสารปฐมภูมิคือพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ผู้วิจัยพบว่าปัญหาของมนุษย์เกิดจากตัวมนุษย์เองที่มีความต้องการแตกต่างกัน และมักแยกไม่ออกระหว่าง “คุณค่าแท้” ที่สนองคุณภาพชีวิต กับ “คุณค่าเทียม” ที่สนองความอยากเสพปรนเปรอตน เมื่อมนุษย์ตกเป็นทาสของวัตถุนิยมและขาดการพัฒนาตามหลักศีลธรรม ปัญหาจึงปรากฏในหลายมิติ เมื่อวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 15 รูป/คน พบว่าสภาพปัญหามีรากฐานจากตัวบุคคลในชุมชนเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ คือ เมื่อความต้องการขั้นพื้นฐานไม่ได้รับการตอบสนองเพียงพอย่อมก่อให้เกิดปัญหา จำแนกได้เป็น 5 ด้าน (Maslow, 1943) ดังนี้

1.1 ปัญหาด้านสังคม ได้แก่ ยาเสพติด โดยเฉพาะยาบ้าที่แพร่หลายในกลุ่มเยาวชน การลักขโมย อาชญากรรม การพนัน และปัญหาคุณภาพชีวิต อันมีสาเหตุจากความยากจน ครอบครัวแตกแยก และการขาดสติยั้งคิด

1.2 ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ขยะมูลฝอย มลพิษทางอากาศและกลิ่นเหม็น และการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเกิดจากการกระทำของมนุษย์ ทำให้ทรัพยากรเสื่อมโทรมและนำไปสู่ความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากร

1.3 ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การใช้จ่ายฟุ่มเฟือยโดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่นที่มีค่านิยมบริโภคนิยม การขาดการเก็บออม การมีรายจ่ายมากกว่ารายรับ ปัญหาหนี้สิน และราคาผลผลิตเกษตรตกต่ำ

1.4 ปัญหาด้านการปกครอง ได้แก่ การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นไม่ทั่วถึง ช่องว่างทางสังคมสูง วัฒนธรรมอำนาจเชิงอุปถัมภ์ และการที่กลุ่มผู้มีอิทธิพลและนายทุนท้องถิ่นเข้าครอบงำผู้นำท้องถิ่นเพื่อแบ่งปันผลประโยชน์โดยไม่คำนึงถึงชุมชน

1.5 ปัญหาด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ความเสื่อมถอยของวัฒนธรรมวิถีพุทธ การไหลบ่าของวัฒนธรรมตะวันตกผ่านสื่อและเทคโนโลยี การแต่งกายเลียนแบบต่างชาติ และการที่คนรุ่นใหม่ไม่ศึกษาวัฒนธรรมไทยอย่างเพียงพอ จนเกิดช่องว่างระหว่างวัยและขาดสัมมาคารวะ

เมื่อวิเคราะห์เชิงสังเคราะห์ ผู้วิจัยพบว่าปัญหาทั้ง 5 ด้านเชื่อมโยงกับการขาดการพัฒนาตนใน 4 มิติ คือ 1) ปัญหาด้านสังคมและการปกครองมีรากฐานจากการขาดการพัฒนาศีล ขาดการระวังกายวาจาและการที่นักปกครองขาดศีลธรรมจนเกิดทุจริต 2) ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมมีรากฐานจากการขาดการพัฒนาจิต เมื่อจิตได้รับการพัฒนาย่อมละอายและเกรงกลัวที่จะทำลายธรรมชาติ 3) ปัญหาด้านเศรษฐกิจมีรากฐานจากการขาดการพัฒนากาย การบริโภคปัจจัย 4 อย่างขาดความแยบคายและใช้จ่ายอย่างประมาท และ 4) ปัญหาด้านวัฒนธรรมมีรากฐานจากการขาดการพัฒนาปัญญา ข้อค้นพบนี้สะท้อนว่าการแก้ปัญหาสุขภาวะของชุมชนต้องเริ่มจากการพัฒนาตัวบุคคลตามหลักภาวนา 4 เป็นสำคัญ และหากพิจารณาในแนวทางของการเชื่อมโยงกับกรอบแนวคิดการวิจัย พบว่าสภาพปัญหาทั้ง 5 ด้านที่ค้นพบในพื้นที่เทศบาลเมืองบึงยี่โถ สะท้อนการขาดการตอบสนองความต้องการตามทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow, 1943) ควบคู่กับการขาดการพัฒนาตนตามหลักภาวนา 4 กล่าวคือ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ (การขาดการออมและหนี้สิน) สะท้อนความต้องการขั้นพื้นฐานทางสรีรวิทยาที่ยังไม่ได้รับการตอบสนอง อันเชื่อมโยงกับการขาดกายภาวนา ปัญหาด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม (ยาเสพติด อาชญากรรม ขยะและมลพิษ) สะท้อนความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต อันเชื่อมโยงกับการขาดศีลภาวนาและจิตตภาวนา ปัญหาด้านการปกครอง (การถูกครอบงำโดยผู้มีอิทธิพล) สะท้อนความต้องการทางสังคมและความต้องการเกียรติยศชื่อเสียงที่ถูกบั่นทอน และปัญหาด้านวัฒนธรรม (การละทิ้งวิถีพุทธ) สะท้อนการขาดโอกาสพัฒนาไปสู่ความต้องการความสำเร็จแห่งตน จะช่วยเชื่อมโยงกับการขาดปัญญาภาวนา ข้อค้นพบเฉพาะพื้นที่นี้จึงยืนยันว่า การเสริมสร้างสุขภาวะของชุมชนเทศบาลเมืองบึงยี่โถจึงจำเป็นต้องพัฒนาตัวบุคคลให้ครบทั้ง 4 มิติตามหลักภาวนา 4 ควบคู่กับการตอบสนองความต้องการตามลำดับขั้นอย่างเป็นระบบ

2. ผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี จากการสัมภาษณ์เชิงลึกในประเด็น “การเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธโดยการฝึกอบรมและการจัดกิจกรรมควรเป็นอย่างไร” ผู้วิจัยได้สังเคราะห์รูปแบบการพัฒนาตามหลักภาวนา 4 ออกเป็น 2 รูปแบบหลัก คือ รูปแบบการอบรม และรูปแบบการจัดกิจกรรม โดยนำหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับสภาพปัญหามาประยุกต์ใช้ ดังนี้

2.1 ด้านร่างกาย (กายภาวนา) เน้นการฝึกอบรมอาชีพ การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในระดับตนเอง การอบรมสุขภาพเพื่อป้องกันโรค และการสร้างสัมพันธภาพในครอบครัว ควบคู่กับกิจกรรม

กัลยาณมิตร การทำบุญตักบาตรในวันธรรมสวนะ การเข้าค่ายพุทธบุตร และการส่งเสริมอาชีพ โดยประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 เพื่อให้คนในชุมชนมีเมตตากรุณาต่อกันและเกิดความสามัคคี

2.2 ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) เน้นการอบรมให้เข้าใจการรักษาสุขภาพและปรับทัศนคติต่อการป้องกันและรักษาโรค การเสริมสร้างความเพียรและความขยันในการประกอบอาชีพ ควบคู่กับการจัดค่ายเด็กและเยาวชนและค่ายครอบครัว โดยประยุกต์ใช้หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ที่เน้นความขยันหมั่นเพียร การประหยัด และการใช้จ่ายในทางที่เป็นประโยชน์

2.3 ด้านสังคม (ศีลภาวนา) เน้นการอบรมการจัดการขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ควบคู่กับกิจกรรมจัดทำฝายกักเก็บน้ำ การเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ และการร่วมรับผิดชอบรักษาสิ่งแวดล้อม โดยประยุกต์ใช้หลักหิริ-โอตตัปปะให้ประชาชนเกิดความละอายและเกรงกลัวที่จะทำลายสิ่งแวดล้อม

2.4 ด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) เน้นการอบรมสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองดี การมีส่วนร่วมทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตย และการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยประยุกต์ใช้หลักทศพิธราชธรรมเป็นคุณสมบัติของนักปกครองที่ดี

ภาพที่ 2 การจัดกิจกรรมและการอบรมสุขภาพเพื่อป้องกันโรค การปรับทัศนคติต่อการป้องกันและรักษาโรคให้แก่กลุ่มผู้เกษียณอายุราชการตัวแทนชุมชนบ้านฟ้ารังสิต ตำบลบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี

ภาพที่ 3 การจัดกิจกรรมการสร้างเครือข่ายตามรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี

นอกเหนือจากการพัฒนาตามหลักภาวนา 4 ข้างต้น รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธยังให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมเชิงพุทธของประชาชนอย่างครบวงจร 5 ขั้นตอนตามนิยามการมีส่วนร่วมเชิงพุทธ ได้แก่ 1) การร่วมคิด ผ่านเวทีรับรู้สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนร่วมกัน 2) การร่วมตัดสินใจ ในการเลือกกิจกรรมและแนวทางพัฒนาตามหลักภาวนา 4 3) การร่วมลงมือปฏิบัติ ในการฝึกอบรมและจัดกิจกรรมผ่านกลไกเครือข่ายระหว่างวัด เทศบาล สถานศึกษา และชุมชน 4) การร่วมประเมินผล ผ่านการถอดบทเรียนเพื่อพัฒนาต่อยอด และ 5) การร่วมรับประโยชน์ จากการมีสุขภาวะที่ดีขึ้นของชุมชน โดยมีหลักพุทธธรรมเป็นเครื่องเสริมเติมเต็มให้การมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนตั้งมั่นอยู่บนฐานของเมตตากรุณาและความรับผิดชอบร่วมกัน สรุปได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธตามหลักภาวนา 4

ภาวนา 4	การอบรม	การจัดกิจกรรม	หลักธรรมที่ประยุกต์
ด้านร่างกาย (กายภาวนา)	ฝึกอบรมอาชีพ ป้องกันยาเสพติด สุขภาพในชุมชน สัมพันธภาพครอบครัว	กิจกรรมกัลยาณมิตร ทำบุญตักบาตร ค่ายพุทธบุตร ส่งเสริมอาชีพ	พรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา)
ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา)	รักษาสุขภาพ ทัศนคติต่อโรค ความเพียร ความขยัน	ค่ายเด็กและเยาวชน ค่ายครอบครัว	ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (อุฏฐาน-อารักข-กัลยาณมิตต-สมชีวิตา)
ด้านสังคม (ศีลภาวนา)	อบรมขยะมูลฝอย สิ่งแวดล้อม อนุรักษ์ทรัพยากร	จัดทำฝาย เพิ่มพื้นที่ป่าไม้ ร่วมรักษาสิ่งแวดล้อม	หิริ-โอตตัปปะ (ความละอายและเกรงกลัวต่อบาป)
ด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา)	สิทธิหน้าที่พลเมือง ประชาธิปไตย ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์	ส่งเสริมการเมืองท้องถิ่น การมีส่วนร่วมตัดสินใจ	ทศพิธราชธรรม (ธรรมของนักปกครองที่ดี 10 ประการ ได้แก่ ทาน ศีล ปริจจาคะ อาชชวะ มัททวะ ตบะ อักโกธะ อวิหิงสา ขันติ และอวิโรธนะ)

3. ผลการเสนอรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของชุมชนในเทศบาลเมืองบึงยี่โถจังหวัดปทุมธานี ผู้วิจัยสังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มเฉพาะ พัฒนาเป็นรูปแบบที่ตั้งอยู่บนหลักการสำคัญ 3 ประการ คือ การพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวม (Holistic Human Development) ภายใต้กรอบภาวนา 4 การใช้กลไก “บวร” (บ้าน-วัด-โรงเรียน/หน่วยราชการ) เป็นฐานขับเคลื่อน และการอาศัยหลักการมีส่วนร่วมที่ครอบคลุมตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรับประโยชน์ ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสะท้อนว่า ความสำเร็จของการพัฒนาท้องถิ่นต้องอาศัยการประสานความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะสถาบันสงฆ์ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจและศรัทธาของประชาชน

โครงสร้างเชิงระบบของรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธดังกล่าว ประกอบด้วยกลไกหลัก 2 ประการ คือ 1) สภาสุขภาวะวิถีพุทธระดับตำบล ซึ่งมีภาคีหลัก 4 ภาคส่วน ได้แก่ พระสงฆ์นักพัฒนา ผู้นำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และผู้บริหารและบุคลากรเทศบาล และ 2)

ธรรมนูญสุขภาพชุมชน (Community Health Charter) อันเป็นข้อตกลงร่วมที่ใช้หลักศีล 5 เป็นกรอบจริยธรรมพื้นฐานผสานกับหลักสัปปายะ 7 ในการจัดการสิ่งแวดล้อมและพื้นที่สาธารณะของชุมชน

องค์ประกอบของรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธ สามารถจำแนกตามสภาพปัญหา 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านสังคมตามหลักพรหมวิหาร 4 มุ่งสร้างสังคมสงบสุขปราศจากอาชญากรรมและยาเสพติด 2) ด้านสิ่งแวดล้อมตามหลักหิริ-โอตตัปปะ ใช้ธรรมเครื่องคุ้มครองโลกกำกับพฤติกรรมการจัดการขยะและมลพิษ 3) ด้านเศรษฐกิจตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ได้แก่ อุฏฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา สมชีวิตา เพื่อแก้ปัญหาความยากจน หนี้สิน และการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย 4) ด้านการปกครองตามหลักทศพิธราชธรรม กำหนดคุณสมบัติของผู้นำท้องถิ่นให้สร้างความโปร่งใสและเป็นธรรม และ 5) ด้านวัฒนธรรมตามหลักกตัญญูกตเวทิตา มุ่งปลูกฝังจิตสำนึกรู้คุณเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาและวิถีชีวิตไทยพุทธ ดังที่นักวิชาการผู้ให้ข้อมูลสำคัญสะท้อนว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมจะแก้ได้อย่างยั่งยืนเมื่อประชาชนเกิดจิตสำนึกภายในที่ละอายและเกรงกลัวต่อการทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีพลังมากกว่าการบังคับด้วยกฎระเบียบ

นอกจากนี้ รูปแบบของการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธ ยังกำหนดกลยุทธ์การมีส่วนร่วม 3 กลยุทธ์ ได้แก่ การสืบเสาะค้นหาคุณค่าเชิงบวกหรือทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน วงเสวนารับฟังเชิงลึกตามหลักสาราณียธรรม 6 และการระดมพลังพุทธปัญญาผ่านดิจิทัล โดยมีปัจจัยความสำเร็จ 5 ประการ คือ ผู้นำต้องเป็นแบบอย่าง การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง การบูรณาการพลังของ “บวร” การใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และการวัดผลเชิงคุณภาพควบคู่เชิงปริมาณ ในการขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติ เทศบาลเมืองบึงยี่โถอาศัยกระบวนการ 4 ขั้นตอน คือ การเตรียมการประสานงานกับกลุ่มเป้าหมาย การกำหนดรูปแบบการจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ การขับเคลื่อนกิจกรรมผ่านกลไกเครือข่ายระหว่างวัด เทศบาล สถานศึกษา และชุมชน และการถอดบทเรียนเพื่อพัฒนาต่อยอด ซึ่งสอดคล้องกับวงจรการพัฒนาเชิงคุณภาพ (Plan-Do-Check-Act) ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เสนอ “โครงการวัดสร้างสุข” (Happy Temple Project) เป็นโครงการนำร่อง โดยให้วัดเขียนเขต (พระอารามหลวง) และวัดมูลจินดาราม เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้การจัดการขยะและการปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ อันเป็นการฟื้นฟูบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางของชุมชนตามวิถีไทยพุทธดั้งเดิม ผู้วิจัยพิจารณาว่า “โครงการวัดสร้างสุข” ดังกล่าวเป็นโครงการนำร่องที่ผู้วิจัยสังเคราะห์ขึ้นจากผลการวิจัย มิใช่โครงการที่มีการดำเนินการอยู่เดิม โดยเลือกกิจกรรมการจัดการขยะและการปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้เป็นกิจกรรมตั้งต้นที่เป็นรูปธรรม สอดคล้องกับการพัฒนาตามหลักภาวนา 4 การจัดการขยะเป็นการพัฒนาด้านศีลภาวนาตามหลักหิริโอตตัปปะ ส่วนการปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้เป็นการพัฒนาด้านกายภาวนาบนฐานหลักความพอเพียงตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ อันเป็นจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่การพัฒนาให้ครบทั้ง 4 ด้านในลำดับต่อไป สำหรับ “วิถีไทยพุทธดั้งเดิม” หมายถึงวิถีชีวิตที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนตามกลไก “บวร” โดยมีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตรในวันธรรมสวนะ การเข้าค่ายพุทธบุตร และการสร้างความเป็นกัลยาณมิตรในชุมชน เป็นเครื่องหล่อหลอมความสัมพันธ์และคุณธรรมของผู้คน

ผลการวิจัยสังเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อได้ เป็นองค์ความรู้ใหม่ คือ “องค์ความรู้ SAWOEI-PLUS Model” ในรูปแบบของสุขภาวะองค์รวมเชิงพุทธแบบมีส่วนร่วม ซึ่งประสานสุขภาวะ 4 มิติตามแนวคิด

ของ ประเวศ วะสี (2541) เข้ากับหลักภาวนา 4 และเพิ่มเติมด้วยหลักพุทธธรรม 5 ชุดที่สอดคล้องกับสภาพปัญหา 5 ด้าน เรียกว่า “SAWOEI-PLUS Model” ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 6 ประการ และคำว่า PLUS ในองค์ความรู้จากการวิจัยนี้ หมายถึง การเพิ่มเติม (Plus) ชุดหลักพุทธธรรม 5 ชุดที่สอดคล้องกับสภาพปัญหา 5 ด้าน ได้แก่ พรหมวิหาร 4 หิริ-โอตตัปปะ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ทศพิธราชธรรม และกตัญญูกตเวทิตา เข้ากับองค์ประกอบหลักทั้ง 6 ประการของ SAWOEI เพื่อให้รูปแบบมีความสมบูรณ์ และครอบคลุมการแก้ปัญหาของชุมชนครบทุกมิติ ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงองค์ประกอบของ SAWOEI-PLUS Model และการบูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ตัวย่อ	องค์ประกอบ	หลักธรรม/มิติภาวนา	เป้าหมายและการประยุกต์ใช้ในชุมชน
S	Sila (ศีล-วินัย)	ศีลภาวนา และ พรหมวิหาร 4 และ กตัญญูกตเวทิตา	การฝึกวินัย ความประพฤติ การรักษาศีล 5 และการพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคม
A	Acara (กาย-พฤติกรรม)	กายภาวนา และ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์	การเคลื่อนไหวอย่างมีสติ การทำงานด้วยจิตที่ตั้งมั่น และการดูแลร่างกายเพื่อการประกอบอาชีพ
W	Wisdom (ปัญญา)	ปัญญาภาวนา และ ทศพิธราชธรรม	การเห็นตามความเป็นจริง การพิจารณาไตรลักษณ์ การตั้งคำถามด้วยโยนิโสมนสิการ
O	Observation (จิต-สติ)	จิตตภาวนา และ พรหมวิหาร 4	การฝึกจิตให้ตั้งมั่น การนั่งสมาธิ การเจริญสติในชีวิตประจำวัน และการรู้เท่าทันอารมณ์
E	Engagement (มีส่วนร่วม)	หิริ-โอตตัปปะ และสังคหวัตถุ 4	การนำธรรมะมาใช้ในชีวิต การทำงานเพื่อผู้อื่น การเผยแผ่ธรรมะ และการสร้างชุมชนการเรียนรู้
I	Integration (บูรณาการ)	บูรณาการภาวนา 4 และ บวร	การบูรณาการภาวนา 4 เข้ากับชีวิตประจำวัน และการสร้างสังคมระหว่างโลกและธรรม

การประยุกต์ใช้ SAWOEI-PLUS Model ในการสร้างรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี สามารถมีส่วนช่วยในการส่งเสริมก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ใน 5 มิติ ได้แก่ 1) มิติทางสังคม สังคมร่มเย็นปลอดภัย อาชญากรรมและอบายมุขลดลง 2) มิติทางสิ่งแวดล้อม ชุมชนสะอาดด้วยจิตสำนึกร่วม 3) มิติทางเศรษฐกิจ เศรษฐกิจฐานรากมั่นคงด้วยหลักความพอเพียง 4) มิติทางวัฒนธรรม การสืบสานและหวงแหนภูมิปัญญาท้องถิ่น และ 5) มิติทางการปกครอง ผู้บริหารท้องถิ่นนำหลักธรรมาภิบาลและทศพิธราชธรรมมาใช้อย่างเป็นรูปธรรมได้มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ผลการวิจัยยังค้นพบ องค์ความรู้เชิงกระบวนการที่สำคัญ คือ การบูรณาการ “บวร” สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีเทศบาลเป็นองค์กรประสานกลาง เพราะวัดเป็นแหล่งของจิตตภาวนาและปัญญาภาวนา บ้านเป็นแหล่งของศีลภาวนา และโรงเรียนเป็นแหล่งของกายภาวนาและปัญญาภาวนา เมื่อทั้งสามสถาบันผสานพลังกัน ย่อมก่อให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งกาย จิตใจ สังคม และปัญญา ดังองค์ความรู้จากการวิจัย SAWOEI-PLUS Model สร้างรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี ดังภาพที่ 4

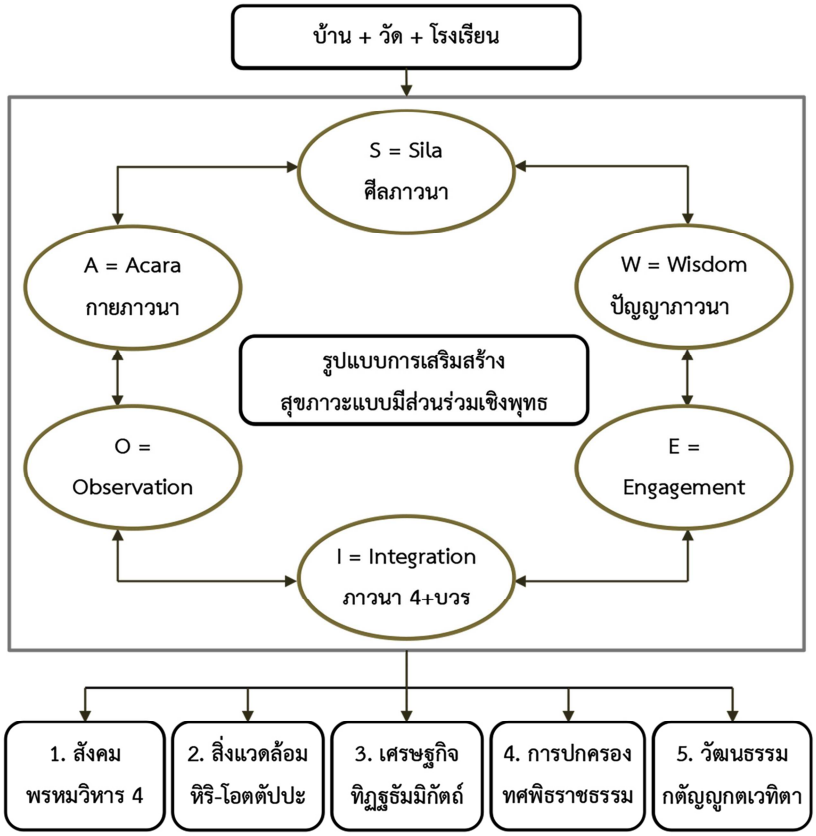

ภาพที่ 4 องค์ความรู้จากการวิจัย (SAWOEI-PLUS Model)

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. การศึกษาสภาพปัญหาในการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่าสภาพปัญหามีรากฐานจากตัวบุคคลในชุมชนเป็นสำคัญ จำแนกได้ 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านสังคม ยาเสพติด การลักขโมย อาชญากรรม 2) ด้านสิ่งแวดล้อม ขยะมูลฝอย มลพิษและกลิ่นเหม็น 3) ด้านเศรษฐกิจ การใช้จ่ายฟุ่มเฟือย หนี้สิน 4) ด้านการปกครอง ผู้มีอิทธิพลครอบงำผู้นำท้องถิ่น และ5) ด้านวัฒนธรรม การเลียนแบบวัฒนธรรมต่างชาติ ความเสื่อมถอยของวัฒนธรรมวิถีพุทธ ซึ่งปัญหาทั้ง 5 ด้านนี้เชื่อมโยงกับการขาดการพัฒนาตนใน 4 มิติตามหลักภาวนา 4 สอดคล้องกับทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow, 1943) เมื่อความต้องการขั้นพื้นฐานไม่ได้รับการตอบสนองเพียงพอ ย่อมก่อให้เกิดปัญหาในมิติต่าง ๆ ของชุมชน นอกจากนี้ ผลการศึกษาดังกล่าว มีการยืนยัน (พระครูโกศลอรรถกิจ และคณะ, 2563) ที่ชี้ให้เห็นว่าปัญหาคุณภาพชีวิตของชุมชน มักมีรากฐานจากการขาดการพัฒนาตนตามหลักภาวนา 4 เช่นเดียวกับการศึกษาของ พระมหาวีรธิษณ์ อินทะโพธิ์ และธานี สุวรรณประทีป (2565) ที่อธิบายว่าความปรารถนาของมนุษย์ทั้งคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมเป็นต้นเหตุของปัญหาในสังคม และการขาดการมีส่วนร่วมแบบรับผิดชอบร่วมกันของประชาชนเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ปัญหาในชุมชนทวีความรุนแรงขึ้นได้ (อำนวย บุญรัตนไมตรี และคณะ ,2564) เมื่อเชื่อมโยงกับทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์อย่างเป็นรูปธรรม จะเห็นได้ว่าสภาพปัญหาของประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังกระจุกตัวอยู่ในความต้องการขั้นพื้นฐาน ทั้งความ

ต้องการทางสรีรวิทยา (ปัญหาเศรษฐกิจและการครองชีพ) และความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต (ปัญหายาเสพติด อาชญากรรม และสิ่งแวดล้อม) ความต้องการและปัญหาเหล่านี้สะท้อนว่าการเสริมสร้างสุขภาวะของชุมชนจำเป็นต้องตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานเหล่านี้ให้มั่นคงเสียก่อน แล้วจึงพัฒนาต่อยอดสู่ความต้องการขั้นสูงทั้งด้านสังคม เกียรติยศชื่อเสียง และความสำเร็จแห่งตน ควบคู่กับการพัฒนาค่อยภายในตามหลักภาวนา 4 จึงสามารถกล่าวได้ว่า งานวิจัยของอำนวย บุญรัตนไมตรี และคณะ (2564) สนับสนุนข้อค้นพบของงานวิจัยนี้ ว่าการมีส่วนร่วมแบบรับผิดชอบร่วมกันของประชาชนเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้การเสริมสร้างสุขภาวะของชุมชนได้อย่างสัมฤทธิ์ผลและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

2. การสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการพัฒนาดำเนินการผ่านการอบรมและการจัดกิจกรรมตามหลักภาวนา 4 ได้แก่ ด้านกายภาวนาเน้นการฝึกอบรมอาชีพและการสร้างสัมพันธภาพในครอบครัวควบคู่กับกิจกรรมกัลยาณมิตร โดยประยุกต์หลักพรหมวิหาร 4 ด้านจิตตภาวนาเน้นการอบรมการรักษาสุขภาพและความเพียรในการประกอบอาชีพ ควบคู่กับการจัดค่ายเด็กและเยาวชน โดยประยุกต์หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ด้านศีลภาวนาเน้นการอบรมการจัดการขยะและการอนุรักษ์ทรัพยากร ประยุกต์หลักหิริโอตตัปปะ และด้านปัญญาภาวนาเน้นการอบรมสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองดี และประกอบกันกับการประยุกต์หลักทศพิธราชธรรมร่วมด้วย โดยการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ ลิขิตา เฉลิมพลโยธิน และคณะ (2560) ที่ชี้ว่าหลักพรหมวิหาร 4 เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาภาวะผู้นำและพัฒนาองค์การ และการเจริญพรหมวิหาร 4 ในการภาวนาเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาจิตและเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมได้ (พระนิพนธ์ ฐานวโร (คำภาสี), 2565) โดยหลักภาวนา 4 นั้นสามารถนำมาประยุกต์เป็นรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเป็นองค์รวม (พระครูโกศลอรรถกิจ และคณะ, 2563) ได้อย่างสมบูรณ์ ดังจะเห็นได้ว่า งานวิจัยของลิขิตา เฉลิมพลโยธิน และคณะ (2560) พระนิพนธ์ ฐานวโร (คำภาสี) (2565) และพระครูโกศลอรรถกิจ และคณะ (2563) ต่างสนับสนุนรูปแบบการพัฒนาตามหลักภาวนา 4 ของงานวิจัยนี้ ทั้งในแง่ของมิติการพัฒนาภาวะผู้นำ การพัฒนาจิตใจ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเป็นองค์รวม

3. ผลการเสนอรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของชุมชนในเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยได้สังเคราะห์รูปแบบ “SAWOEI-PLUS Model” เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่บูรณาการหลักภาวนา 4 เข้ากับมิติการมีส่วนร่วมและกลไก “บวร” ประกอบด้วยหลักพุทธธรรม 5 ชุด ที่สอดคล้องกับปัญหา 5 ด้าน คือ พรหมวิหาร 4 (ด้านสังคม) หิริ-โอตตัปปะ (ด้านสิ่งแวดล้อม) ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (ด้านเศรษฐกิจ) ทศพิธราชธรรม (ด้านการปกครอง) และกตัญญูกตเวทิตา (ด้านวัฒนธรรม) โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรับประโยชน์ โดยรูปแบบที่นำเสนอนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของ Arnstein (2019) ที่อธิบายว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นบันไดสำคัญ ตั้งแต่การให้ข้อมูล การปรึกษาหารือ ไปจนถึงการที่ประชาชนมีอำนาจตัดสินใจอย่างแท้จริง อันเป็นกลไกสำคัญในการกำหนดทิศทางและความสำเร็จของการ

พัฒนา พลัง “บวร” สามารถช่วยส่งเสริมและสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนได้อย่างยั่งยืน (พระปรัชญ์กรณ์ วิยาสิงห์ และคณะ, 2565) ด้วยการเน้นหลักพุทธสันติวิธีเป็นรากฐานสำคัญของกระบวนการสร้างความร่วมมือในสังคม (วรรธิดา สงขาว และพระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2563) โดยจุดเด่นของงานวิจัยนี้ คือ การเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการด้านการพัฒนาชุมชนเชิงพุทธที่แต่เดิมมักศึกษาเฉพาะหลักธรรมเดี่ยว เป็นการบูรณาการหลักพุทธธรรมหลายชุดเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ และสามารถช่วยเสริมเติมเต็มมิติจิตตภาวนาและปัญญาภาวนาที่ STRONG Model ของเทศบาลเมืองบึงยี่โถยังไม่ครอบคลุมได้อย่างสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ช่วยสร้าง “คุณค่าเพิ่ม” ให้แก่งานพัฒนาสุขภาวะที่มีอยู่เดิม จึงเป็นการช่วยยืนยันว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสามารถนำมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืนอย่างเห็นได้ชัดจากผลของการวิจัยนี้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย หน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบ โดยเฉพาะกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย ควรปรับปรุงนโยบายในกรอบแผนพัฒนาท้องถิ่นระยะยาว โดยมุ่งเสริมสร้างให้ชุมชนพัฒนาตนทั้ง 4 ด้าน คือ 1) พัฒนากาย 2) พัฒนาศีล 3) พัฒนาจิต และ 4) พัฒนาปัญญา พร้อมส่งเสริมการพัฒนาผู้นำชุมชนให้เป็นต้นแบบด้านคุณธรรมจริยธรรม และนำเสนอความร่วมมือกับกรมการศาสนาและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ในการจัดฝึกอบรมและกิจกรรมพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง

2. ข้อเสนอแนะต่อการนำไปใช้ประโยชน์ เทศบาลเมืองบึงยี่โถควรจัดทำแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการประจำปีให้สอดคล้องกับกรอบแผนพัฒนาชุมชนระยะยาว โดยทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดทำ พร้อมกำหนดตัวบ่งชี้ความสำเร็จที่วัดและประเมินผลได้อย่างเป็นรูปธรรม และเริ่มต้นด้วยโครงการนำร่อง “วัดสร้างสุข” (Happy Temple Project) เพื่อเป็นพื้นที่ทดลองเชิงพุทธและถอดบทเรียนขยายผลต่อไป

3. ข้อเสนอแนะต่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรศึกษากระบวนการนำหลักธรรมไปประยุกต์กับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม โดยศึกษารูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะชุมชนด้วยการประยุกต์หลักธรรมในระดับภูมิภาค เพื่อเปรียบเทียบหาจุดเด่นจุดด้อยและขยายผลในวงกว้าง

3.2 ควรประเมินประสิทธิผลของ SAWOEI-PLUS Model ผ่านการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงผสมผสาน เพื่อยืนยันความเป็นไปได้และพัฒนาเป็นรูปแบบการพัฒนาชุมชนในระดับชาติต่อไป อันจะนำไปสู่การพัฒนารูปแบบและแนวทางการพัฒนาชุมชนเชิงพุทธที่ยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

เทศบาลเมืองบึงยี่โถ. (2566). *แผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. 2566–2570) เทศบาลเมืองบึงยี่โถ*. เทศบาลเมืองบึงยี่โถ.

ประเวศ วะสี. (2541). *บนเส้นทางใหม่: การส่งเสริมสุขภาพ อภิวัฒน์ชีวิตและสังคม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.

พระครูโกศลอรรถกิจ, นวินดา นิลวรรณ, และสิทธิโชค ปาณะศรี. (2563). การประยุกต์ใช้หลักภาวนา 4 ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทสู่สังคมผู้สูงอายุ. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์, 7*(3), 38-49.

พระนิพนธ์ ฐานวโร (คำภาสี). (2565). พรหมวิหาร 4 ในฐานะการเจริญภาวนาในคัมภีร์วิสุทธิมรรค. *วารสารวิจยวิชาการ, 5*(3), 15 - 22. doi: https://doi.org/10.14456/jra.2022.54

พระปรัชญ์กรณ์ วิยาสิงห์, พระอธิการวิชัย นาหนองบัว และ ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม. (2565). พลังบวรกับการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งผ่านมิติแกลมอของชาวกูย ในเขตตำบลศรีสุข อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย, 4*(1), 39 - 48.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2549). *สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ*. สถาบันบันลือธรรม.

พระมหาวีรธิษณ์ อินทะโพธิ์ และธานี สุวรรณประทีป. (2565). ความปรารถนาของมนุษย์: บทวิเคราะห์ในมิติพระพุทธศาสนา. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย, 4*(1), 29 - 38.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ลิขิตา เฉลิมพลโยธิน, เฉลิมชัย กิตติศักดิ์นาวิน และ นลินณัฐ ดีสวัสดิ์. (2560). ภาวะผู้นำกับการพัฒนาองค์การโดยใช้หลักพรหมวิหาร 4. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยธนบุรี, 11*(2), 1-10.

วรรธิดา สงขาว และพระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2563). กระบวนการให้คำปรึกษาของนักโหราศาสตร์ในสมาคมโหราศาสตร์นานาชาติด้วยหลักพุทธสันติวิธี. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 8*(4), 1539 - 1551.

สุรเกียรติ อาชานุภาพ. (2550). *การสร้างเสริมสุขภาพ: แนวคิด หลักการ และบทเรียนของไทย*. สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.

อำนวย บุญรัตนไมตรี, สุพัตรา ยอดสุรางค์, ไกร บุญบันดาล และวัฒนา นนทชิต. (2564). แนวคิดว่าด้วยการมีส่วนร่วมแบบร่วมกันรับผิดชอบในการจัดการภาครัฐและท้องถิ่นของประชาชน. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเชีย, 11*(3), 33 - 41.

Arnstein, S. R. (2019). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Planning Association, 85*(1), 24 - 34. doi: https://doi.org/10.1080/01944363.2018.1559388

Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review, 50*(4), 370 - 396. doi: https://doi.org/10.1037/h0054346